

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-110>

УДК 37.091.33:616.89–008.435–056.264

Чорна В.В., Яковенко І.О.Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького**ПРОПЕДЕВТИКА ПІДГОТОВКИ ДО ПРОЦЕСУ ПИСЬМА
У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ**

Анотація. Виділено ключові чинники успішної підготовки дитини з порушеннями мовлення до письмової діяльності. До них віднесено розвиток пам'яті, мислення, зв'язного мовлення, дрібної моторики, фонетичний аналіз слова, а також розвиток технічних, графічних, орфографічних навичок написання літер у поєднанні з ігровою діяльністю. На основі дослідження клініко-педагогічна класифікація мовленнєвих порушень встановлено взаємозв'язок між усним і писемним мовленням дитини. Розглянуто дидактичний посібник «Клубочок Мандрівник. Подорож № 1. Мелітополь» як допоміжний метод при підготовці дитини до письмової діяльності. Доведено, що узгоджена робота зорового, слухового, акустичного, рухового аналізаторів допомагають ефективно організувати процес підготовки до письмової діяльності.

Ключові слова: діти з порушеннями мовлення, дидактичний посібник, види мовленнєвих порушень, підготовка до процесу письма, писемне мовлення, пропедевтика.

Chorna Viktoriia, Yakovenko Iryna

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

**THE PROPAEDEUTIC TO PREPARATION FOR THE PROCESS
OF WRITTEN IN CHILDREN WITH DISABLED LINGUISTICS**

Summary. The main factors of the successful preparation of a child with speech impairments to written activity are highlighted. These include the development of memory, thinking, coherent speech, fine motor skills, phonetic analysis of the word, as well as the development of technical, graphic, spelling skills of writing letters in conjunction with the game activity. On the basis of the research, clinical and pedagogical classification of speech disorders has established the relationship between oral and written speech of the child. On the basis of the analysis of scientific works, the interrelation of oral speech of the child to a successful mastery of the written language has been proved. The importance of the propaedeutic of preparation for the writing process through the introduction of the statistical data of Prischepi O. about the success of mastering the diploma in accordance with the requirements of the elementary school program was stated. Attention is drawn to the fact that the main method of preparing for writing in the senior preschool and primary school age is the game. Preference is given to games of development of fine motor skills: manipulation of lacings, mosaics, dough, modulin, natural materials. The authors noted that during these games improves not only fine motor skills, but also precision, precision and smoothness of movements. The didactic manual «The Traveler's Club Travel No. 1» is considered as an auxiliary method for preparing a child for writing activities. The aim of the game is to increase the knowledge of children about the city of Melitopol; familiar historical sites and architectural sight-seeing; enrichment of vocabulary; development of attention, memory, logical thinking, coherent speech; consolidate writing skills and oral account; the formation in the minds of children of the concept of «small motherland», education love for their land. It is proved that the coordinated work of the visual, auditory, acoustic, and motor analyzers helps to effectively organize the process of preparation for writing activity.

Keywords: children with speech disorders, didactic textbook, types of speech disorders, preparation for writing process, writing, propaedeutics.

Постановка проблеми. Успішна навчальна діяльність дитини у школі обумовлена рядом факторів, ключовим серед яких є оволодіння навичками процесу письма. Фонетично і граматично правильне письмо дає можливість легко засвоїти матеріал і набуті необхідної підготовки. А правильно підібрані методи роботи з учнівським колективом та визначення чинників успішної підготовки до письма дають змогу зробити процес навчання цікавим та захоплюючим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу процесу письма та підготовки школярів до оволодіння грамотою присвячено велику кількість публікацій. Більшість із них спрямовані на розкриття несприятливих біологічних та соціальних передумов підготовки до письмової діяльності (Н. Голуб, А. Лурія та ін.) та зростання кількості дітей, що мають мовленнєві порушення (Л. Журавльова, О. Куп-

чак). Численні дослідження надають інформацію про особливості підготовки руки дитини до письма (А. Богуш та інші).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження різних науковців дозволяють визначити, що у дітей із порушеннями мовлення існує ризик неуспішного оволодіння письмовою діяльністю, що негативно впливатиме на навчання дитини в школі. Аналіз чинників підготовки до письма та застосування цікавих методів у роботі допоможе попередити труднощі в оволодінні письмовою діяльністю у дітей з порушеннями мовлення.

Мета статті – визначити ключові чинники успішної підготовки до процесу письма у дітей з порушеннями мовлення та розглянути дидактичний посібник як допоміжний метод підготовки до письмової діяльності дитини.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи писемне мовлення Голуб Н. зауважує, що

цей процес є складним і багатоаспектним. Розглядати підготовку до нього доцільно враховуючи соціально-культурні фактори (наявність різних знакових систем мови; ускладнення і диференціація функціональних стилів писемного мовлення; тенденції розвитку масової культури, особливо комп'ютерних технологій); соціально-освітні фактори (навички читання і письма є базою для успішного навчання дитини в школі; оволодіння писемним мовленням допомагає залучитися до національної скарбниці знань), а також фактори розвитку індивіда (розвиток психічних функцій та інші форми мови) [1, с. 59].

Зауважимо, що писемне мовлення відноситься до найбільш пізніх форм мовлення і ґрунтується на уже засвоєних мовленнєвих комунікаціях. До писемного мовлення відноситься читання і письмо. У нашому дослідженні ми звернемо увагу на підготовку дитини саме до процесу письма. Важливим для успішного оволодіння процесом письма є достатній розвиток певних психічних функцій.

Лурія О. та Анохін П. дійшли висновку, що забезпечення процесу письма здійснюється завдяки узгодженій роботі різних структур мозку і відповідних аналізаторів: зорового, слухового, акустичного, рухового. Робота цих аналізаторів забезпечує необхідну підготовку до цієї діяльності (механізми артикуляції, зоровий та слуховий гнозис, слухова і зорова пам'ять, слуховий і зоровий аналіз та синтез, дрібна моторика, зоровий і слуховий контроль) [4].

Купчак О. досліджуючи питання підготовки до письма зауважила, що цей процес є послідовним переходом від фонематичної сторони мовлення до формування лексичного запасу і врешті до граматичної будови. Відповідно, якщо якийсь елемент зазначеного алгоритму було недостатньо засвоєно, вся система зазнає викривлення. До базових компонентів письма дослідниця віднесла функціональні (словесно-логічна пам'ять; об'єм, рівень уваги; оптико-моторна координація рухів; слухомоторна координація), мовленнєві (відсутність дефектів звуковимови, фонематичне сприйняття

звукового потоку, лексико-граматична сторона мовлення), операційні (програмування висловлювання; фонематичний аналіз того, що необхідно записати і, безпосередньо, реалізація графічних навичок) [3].

За працями науковців, що займалися дослідженнями неспроможності оволодіння процесом письма, ключове місце відведено дефектам мовлення [6]. Відповідно, неспроможність дитини пов'язана із мовленнєвими порушеннями.

Саме тому вважаємо за необхідне коротко розглянути клініко-педагогічну класифікацію (М. Хватцев, Ф. Рау, О. Правдіна, С. Ляпідевський, Б. Гріншпун) мовленнєвих порушень (рис. 1). В основу клініко-педагогічної класифікації покладено вивчення етіології вади та, відповідно, добір методів і способів навчання.

Розглянемо більш детально кожен із блоків. Так, до розладів фонаційного оформлення висловлювання відносять *дисфонію* (порушення голосу), *брадилалію* (патологічно уповільнений темп мовлення), *тахіталію* (патологічно пришвидшений темп мовлення), *зайкання* (порушення темпоритмічної сторони мовлення зумовлене судомами м'язів мовленнєвого апарату), *дислалію* (порушення вимовної сторони мовлення за збереження слуху та іннервації мовленнєвого апарату), *ринолалію* (порушення тембру, голосу, звуковимови, що зумовлено анатомо-фізіологічними вадами мовленнєвого апарату), *дизартрію* (порушення вимовної сторони мовлення зумовлене недостатньою іннервацією мовленнєвого апарату). До порушень структурно-семантичного оформлення висловлювання відносять *алалію* (відсутність або недорозвинення мовлення внаслідок органічного ураження мовленнєвих зон кори головного мозку) та афазію (повна або часткова втрата мовлення, спричинена локальними ураженнями головного мозку). До порушень писемного мовлення зараховано *дислексію* (часткове порушення процесів читання) та *дисграфію* (часткове специфічне порушення процесів письма).

Серед видів мовленнєвих порушень нас цікавить блок письмового мовлення, а саме дисграфія. Більшість вчених, які займалися дослідженнями підготовки дитини до письма (Л. Бартенева, Л. Журавльова, Р. Левіна, Л. Спірова В., Тарасун та інші), розглядають дисграфію як неспроможність повноцінно оволодіти навичками письма унаслідок недорозвинення усного мовлення.

Журавльова Л. вказує, що найбільш частими випадками нездатності до процесу оволодіння письмом є труднощі в перетворенні звукової структури слова в літерний запис. Цей процес включає в себе два етапи: фонематичний аналіз слова, що необхідний для правильного запису та часова послідовність літер для відтворення почутого чи прочитаного [2]. При порушенні першого етапу виникають специфічні помилки, що є характерними при

Рис. 1. Клініко-педагогічна класифікація мовленнєвих порушень

Джерело: [7]

дисграфії (заміна букв за схожістю вимови; роздільне написання частин слова або з'єднання двох і більше слів; упускання прийменників та неузгодженість у роді, числі, відмінку; помилки на ненаголошені голосні та приголосні, дзвінки та глухі, пом'якшення приголосних; відсутність великої літери на початку речення та крапки вкінці. Другий етап включає спотворення складової структури слова; заміна букв за графічною схожістю, за розташуванням у просторі та інші.

Проаналізувавши праці вчених щодо формування писемного мовлення, ми доходимо висновку про взаємопов'язаність усного мовлення дитини для успішного оволодіння писемним мовленням. Для підтвердження актуальності звернення уваги на пропедевтику підготовки до письма наведемо статистику Прищепи О., за якою лише 47,4% першокласників оволодівають письмом відповідно до вимог. Відповідно, діти не готові до переходу на більш інтенсивний письмовий рівень, бо ще не засвоїли добре звуко-буквений період [6, с. 125].

Богуш А. розглядаючи проблему підготовки дитини до письма зауважила взаємозв'язок трьох навичок, що забезпечують успішну письмову діяльність дитини: технічні (ознайомлення дитини з технічним приладдям, координацією руху руки та гігієнічними правилами), графічні (відтворення графічного зображення почутих звуків), орфографічні (визначення звуко-буквеного складу слова) [5].

Досліджуючи проблеми підготовки до письма науковці одноставно стверджують, що ключовим методом виступає гра. Віддаються переваги іграм з залученням дрібної моторики: маніпулювання шнурівками, мозаїкою, тістом, модуліном, природними матеріалами. Під час таких ігор покращується не тільки дрібна моторика, а й окомір, точність і плавність рухів. Важливим прийомом також виступають навички штрихування.

На нашу думку, дидактичні посібники, в яких розвиток технічних, графічних, орфографічних навичок написання літер поєднаний із розвитком зв'язного мовлення дитини та пізнавальними процесами є неocenними при підготовці дитини до письма. Одним з таких є дидактичний посібник «Клубочок Мандрівник. Подорож № 1. Мелітополь». Розрахований на дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Може бути використаний при вивченні тем, пов'язаних зі своїм містом чи видатними містами України. За приклад візьмемо подорож містом Мелітополем.

Мета гри: розширити знання дітей про місто; ознайомитися з визначними історичними місцями та архітектурними пам'ятками Мелітополя; збагачувати словниковий запас; розвивати увагу, пам'ять, логічне мислення, зв'язне мовлення; закріплювати навички письма та усного рахунку; формувати у свідомості дітей поняття «мала Батьківщина», виховувати любов до свого краю.

Набір для гри включає в себе чотири клубочки муліне різних кольорів та чотири фломастери; ігрове поле у вигляді карти Мелітополя з позначенням маршрутів і зупинками,

біля яких наклеїно фотографії визначних історичних пам'яток, архітектурних споруд (між зупинками прокладено чотири жолобки для вкладення нитки. Зупинки нумеровані цифрами); ігровий кубик; призові фішки по дві на кожний об'єкт та правила гри.

Правила гри. Гра починається з позначки «Мелітополь. Поїхали». Перший гравець кидає кубик і пересувається по карті на скільки кроків (пунктів), скільки випало на кубуку. Кубик кидають по черзі. Кинувши кубик, треба оголосити зупинку і поряд написати першу літеру назви об'єкта та коротко розповісти про нього. Якщо гравець не знає відповіді, то він не отримує фішку, а дитина, що дала правильну відповідь отримує дві. Якщо кубик показує більше ходів, ніж залишилося, хід переходить до другого учасника.

Підготовчий етап становить собою розгляд дїтьми карти маршруту та кількості зупинок. Ознайомлення з фотографіями. Наведемо можливі варіанти зупинок:

1. залізничний вокзал;
2. кінотеатр «Перемога»;
3. пам'ятник Остапу Бендеру;
4. пам'ятник Володимиру Висоцькому;
5. площа Перемоги (пам'ятник Тарасу Григоровичу Шевченку);
6. пам'ятник «Танк» лейтенанта Гаврюшина, який першим прийняв бій на площі імені Кірова;
7. пам'ятник матерям загиблих солдат «Скорботна мати»;
8. стелла «Слава Героям»;
9. стелла «200 років Мелітополю»;
10. парк імені Максима Горького;
11. алея «Вишиванка»;
12. Мелітопольський краєзнавчий музей;
13. монастир святого Савви Освященного;
14. пам'ятник Богдана Хмельницького;
15. в'їзд до міста Мелітополя.

Висновки і пропозиції. На основі раніше викладеного матеріалу доходимо висновку про доцільність виділення та врахування у навчально-виховній діяльності чинників успішної підготовки до письма та застосування цікавих ігрових методів роботи з учнівським колективом. До зазначених чинників віднесемо розвиток пам'яті, мислення, зв'язного мовлення, дрібної моторики, фонетичний аналіз слова, а також розвиток технічних, графічних, орфографічних навичок написання літер у поєднанні з ігровою діяльністю. Усі згадані чинники підготовки до письма втілені у дидактичному посібнику «Клубочок Мандрівник. Подорож № 1. Мелітополь». Даний посібник виступає допоміжним методом підготовки до процесу письма та забезпечує узгоджену роботу зорового, слухового, акустичного, рухового аналізаторів.

Представлене дослідження не вичерпує можливого потенціалу застосування дидактичних посібників при роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями при підготовці до письмової діяльності. Перспективами подальших досліджень є застосування комплексного підходу до вивчення методів попередження неуспішного оволодіння письмовою діяльністю дітей з порушеннями мовлення.

Список літератури:

1. Голуб Н.М. Науково-теоретичні засади досліджень писемного мовлення та його порушень. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19 : «Корекційна педагогіка та спеціальна психологія»*. 2012. Вип. 21. С. 58–63.
2. Журавльова Л.С. До проблеми корекції мовленнєвого розвитку молодших школярів із дисграфією. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2016. Вип. № 7. URL: <http://aqce.com.ua/download/publications/56/49.pdf> (дата звернення: 29.01.2019).
3. Купчак О.М. Профілактика порушень писемного мовлення в учнів початкових класів. *Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун.-ту ім. І. Огієнка. Серія «Соціально-педагогічна»*. 2012. Вип. 20(1). С. 144–153.
4. Лурія А.Р. Очерки психофизиологии письма. *Письмо и речь: Нейролингвистические исследования : учеб. пособ.* Москва : Изд. центр «Академия», 2002. 352 с.
5. Підготовка руки дитини до письма. *Дошкільна лінгводидактика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / упоряд. Богуш А.М.* Київ : Вид. Дім «Слово», 2005. С. 694–704.
6. Прищепка О.Ю. Професійна компетентність учителя як умова навчання письма першокласників. *Теорія і практика навчання та виховання*. 2011. № 17(18). С. 124–126.
7. Рібцун Ю.В. Професійний довідник учителя-логопеда дошкільного навчального закладу. 2-ге вид. Харків, 2013. С. 127.

References:

1. Golub N.M. (2012). Naukovo-neoretichni zasady doslidgen pusemного movlennia ta jogo porushen [The scientific and theoretical foundations of written speech research and its violations]. *Naukovij chasopus NPY imeni M.P. Dragomanova. Seria 19 : Korekciyna pshyhologia ta specialna psyhologija*. Vol. 21, pp. 58–63.
2. Zuravliova L.S. (2016). Do problem korekcii movlenneвого rozvutky molodshuh skoliariv iz dusgrafieju [To the problem of speech development correction of elementary school pupils with diction]. *Aktualni putania korekciinoi osvitu*. Vol. 7. Available at: <http://aqce.com.ua/download/publications/56/49.pdf>
3. Kupchak O.M. (2012). Profilaktuka porushen pusemного movlennia v uchniv pochatkovuh [The prevention of written speech violations in elementary school pupils]. *Zb. nauk. prac Kamenec-Podil'skogo nac. un-tu im. I. Ogiienka. Seria : Socailno-pedagogichna*. Vol. 20(1), pp. 144–153.
4. Luria A.R. (2002). Ocherku psyhofiziologii pusma. [Essays on the psychophysiology of the writting]. *Pusmo i rech: neirolingvisticheskie issledovania*. Moscow : Academia, 352 p. (in Russian)
5. Pidgotovka ruky dutuny do pusma. [The preparing a child's hand for writing]. (2005). *Doskilna Lingvodudaktuka*. (ed. Bogush A.M.). Kiev : Slovo, pp. 694–704. (in Ukrainian)
6. Prishepa O.Yu. (2011). Profesijna kompetentnist uchitelia jak umova navchanna pusma pershoklasnukiv. [The professional teacher's competence as a condition of studying the letters of first-graders]. *Teorija i practuka jak umova navchanna ta vuhovannia*. Vol. 17(18), pp. 124–126. (in Ukrainian)
7. Ribcun Yu.V. (2013). Profesijnij dovidnuk uchutelia-logopeda doskilnogo navchalnogo zaklady [The professional directory of pre-school educational institution teacher-speech therapist]. Harkiv : Osnova, 127 p.